

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหา

วิทยวินัย (Discipline) ทุกสาขาวิชามีพัฒนาการต่อเนื่องกันมาเป็นเวลายาวนานทั้งสิ้น คติชนวิทยา ซึ่งเป็นคำศัพท์ที่ ดร.กึ่งแก้ว อุตถากร บัญญัติขึ้น โดยเทียบกับคำว่า Folklore ในภาษาอังกฤษอันเป็นศัพท์ที่ใช้เรียก วิทยวินัยในสาขานี้ในซีกโลกตะวันตก ขณะเดียวกับที่คติชนวิทยาก็มีพัฒนาการต่อเนื่องมาเป็นเวลายาวนานในประเทศไทยเช่นเดียวกับพัฒนาการของวิชานี้ในประเศยุโรป จะขอกล่าวสรุปพัฒนาการดังต่อไปนี้

วันวลิต ซึ่งเป็นนักเดินทางชาวฮอลันดาเข้ามาในกรุงศรีอยุธยาประมาณรัชสมัยสมเด็จพระเพทราชา ได้เก็บรวบรวมข้อมูลมุขปาฐะจากชาวอยุธยา แล้วเรียบเรียงเป็นจดหมายเหตุขึ้น เนื้อความส่วนใหญ่เป็นคำบอกเล่าของชาวอยุธยาเกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช นักวิชาการเรียกจดหมายเหตุนี้ว่า จดหมายเหตุวันวลิต (พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, 2548, หน้า 9-23)

เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียกรุงแก่พม่า ครั้งที่ 2 พม่าได้เก็บรวบรวมข้อมูลบอกเล่าจากขุนหลวงหาวัด กล่าวถึงสภาพการณ์ของกรุงศรีอยุธยาโดยทั่วไป คำบอกเล่านี้นำมาเผยแพร่ในภาษาไทย โดยใช้ชื่อว่า คำให้การของขุนหลวงหาวัด (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2510, หน้า 1-8)

ครั้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในรัชสมัยของสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช บ้างก็ว่าประมาณรัชสมัยรัชกาลที่ 2 พระวิเชียรปรีชา (แก้วหรือน้อย) ได้รวบรวมคำบอกเล่าอันเป็นนิทานของหัวเมืองฝ่ายเหนือแล้วนำมาเรียบเรียงเป็นพงศาวดารเหนือ กล่าวถึงการสร้างเมืองพิษณุโลก โดยที่พระศรีธรรมไตรปิฎกแห่งเมืองเชียงแสนโปรดให้จำการบุญ และจ่านกร้อง มาสร้างเมืองจันทบูรณ์ และเมืองโพนสะบุรี นักวิชาการไทยเรียกพงศาวดารฉบับนี้ว่าพงศาวดารเหนือ (ประชุมพงศาวดาร เล่มที่ 1, 2516, หน้า 18-27; เกร็ดความรู้จากประชุมพงศาวดาร ฉบับกาญจนาภิเษก, 2550, หน้า 61-66)

การวิเคราะห์ข้อมูลมุขปาฐะเริ่มปรากฏเป็นหลักเกณฑ์ขึ้น โดยอาศัยพงศาวดารและสำนึกแห่งความเป็นมนุษย์ (Heuristic) เป็นหลักการปรากฏในสาส์นตอบโต้ระหว่างสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กับสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ชื่อสาส์นสมเด็จ มีสาระเกี่ยวกับวัฒนธรรมไทย ทั้งวัฒนธรรมพื้นบ้าน และวัฒนธรรมหลวง (สาส์นสมเด็จ, 2513, หน้า 1-3) เอกสารทำนองเดียวกันนี้แต่เป็นข้อความหารือกันในการแสวงหา

ความรู้ทางไทยคดีศึกษาคือเรื่อง บันทึกความรู้ ซึ่งเป็นจดหมายเหตุ เขียนถึงกันเชิงวิชาการ ระหว่างสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์กับพระยาอนุมานราชธน(พระยาอนุมานราชธน, 2521, หน้า 1-13)

คติชนวิทยาเริ่มเป็นรูปเป็นร่างของวิทยวินัย (Discipline) เมื่อพระยาอนุมานราชธน เรียกวิชานี้ในตอนเริ่มแรกว่า คติชาวบ้าน และได้เขียนหนังสือไว้เล่มหนึ่งชื่อ Essays on Thai Folklore จัดได้ว่าเริ่มการศึกษาคติชนวิทยาอย่างเป็นหลักเกณฑ์เป็นครั้งแรก (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์, 2531, หน้า 7-8) ผู้ที่มีบทบาทในการสานต่อวิทยวินัยอย่าง เข้มแข็งคือ รองศาสตราจารย์เทือก กุสุมา ณ อยุธยา และผู้ที่วางรากฐานเริ่มแรก ของ การศึกษาวิชานี้ในสถาบันการศึกษาคือ ศาสตราจารย์ กุหลาบ มัลลิกมาส และดร.กิ่งแก้ว อัดถา กร เป็นผู้มืบทบาทสำคัญในการทำให้คติชนวิทยาเป็นวิทยวินัยที่รุ่งเรืองกว้างขวางก่อให้เกิด การศึกษาแพร่หลายในวงการการศึกษาไทย และเป็นที่สนใจของหน่วยงานอื่นเป็นแรงบันดาลใจให้ เกิดการสร้างพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน การประชุมสัมมนาเกี่ยวกับคติชนวิทยาและพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน (เอกสารชุดวิชาภาษาไทยมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2537, หน้า 9 – 10) และเป็นวิชาที่ แทบทุกสถาบันเปิดสอนในระดับปริญญาตรี และมีการสอนวิชานี้ในระดับปริญญาโท และ ปริญญาเอก โดยแทรกในร่มาของวิชาภาษาไทย จนกระทั่งปี 2548 จึงเปิดสอนคติชนวิทยาใน ระดับปริญญาเอก ณ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์

ในขณะที่คติชนวิทยาเป็นวิทยวินัยซึ่งมีการศึกษาอย่างเป็นทางการในสถาบันอุดมศึกษา ต่างๆ นั้น การสร้างพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านก็มีบทบาทควบคู่กันมา พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านที่มีชื่อเสียง แห่งหนึ่งคือ พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านจ่าสิบเอก ดร.ทวี บุรณเขตต์ พิพิธภัณฑ์แห่งนี้เป็นของเอกชน ซึ่ง เดิมทีเคยดำเนินการแบบวิทยาทานเป็นที่รู้จักไปทั่วโลก เหตุประการหนึ่งที่พิพิธภัณฑ์แห่งนี้มี ชื่อเสียงไปไกลก็เพราะมีการอธิบายภัณฑแต่ละชนิดโดยวิธีการอันเป็นระบบ อยู่ในลักษณะของสห วิทยาการ และเป็นที่น่าประหลาดใจ เพราะผู้ที่อธิบายภัณฑต่างๆ คือ จ่าสิบเอก ดร.ทวี บุรณ เขตต์ นั้นมิได้ศึกษาคติชนวิทยามาแต่อย่างใด การสร้างพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน จ่าสิบเอก ดร.ทวี บุรณเขตต์ และการให้ความรู้เกี่ยวกับภัณฑในพิพิธภัณฑ์ให้คุณภาพต่อการศึกษาคติชนวิทยาเป็น อันมาก ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาคุณภาพการดังกล่าวในวัตถุประสงค์ทั้งสองประการ ดังนี้

จุดมุ่งหมายของการวิจัย

การศึกษานี้มีความมุ่งหมาย ดังนี้

1. เพื่อศึกษาวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นบ้านของ
จำสืบเอก ดร.ทวี บุรณเขตต์ ที่มีคุณูปการต่อคติชนวิทยา
2. เพื่อศึกษาคุณูปการของพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน จำสืบเอก ดร.ทวี บุรณเขตต์ ที่มีต่อ
การศึกษาวิชาคติชนวิทยา

ความสำคัญของการวิจัย

1. คุณูปการของพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน จำสืบเอก ดร.ทวี บุรณเขตต์ ที่มีต่อการศึกษาคติ
ชนวิทยา ได้มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร พร้อมทั้งจะเผยแพร่สู่วงกว้างต่อไป
2. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นบ้าน จำสืบเอก ดร.ทวี
บุรณเขตต์ ที่มีคุณูปการต่อการศึกษาคติชนวิทยาได้รับการเผยแพร่ เพื่อเป็นวิทยาทาน และเป็น
เยี่ยงอย่างของผู้ที่สนใจในการศึกษาด้านพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านต่อไป

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. คุณูปการ (Contribution) ในที่นี้หมายถึง การเกื้อกูล ที่จำสืบเอก ที่มีต่อคติชนวิทยา
2. คติชนวิทยา (Folklore) คือ การศึกษาเกี่ยวกับวิถีชีวิตของ"ชาวบ้าน" เช่น นิทานที่
ชาวบ้านเล่ากัน เพลงที่ชาวบ้านร้องเล่น การแสดงของชาวบ้าน ความเชื่อ ประเพณีของชาวบ้าน
เป็นต้น เพื่อทำความเข้าใจความหมายและสารที่ชาวบ้านพยายามสื่อผ่านคติชนซึ่งเป็นข้อมูลทาง
วัฒนธรรมที่ใช้ภาษาแทนความคิด ความเชื่อ จินตนาการ ความรู้สึกของชาวบ้าน การศึกษา คติ
ชนวิทยาไม่ได้จำกัดศึกษาเฉพาะถ้อยคำ (verbal folklore) และคติชนเกี่ยวกับการละเล่นการ
แสดง (performing folklore) เท่านั้น แต่ได้ขยายขอบเขตในการศึกษาเกี่ยวกับคติชนประเภทวัตถุ
(material folklore) และคติชนประเภทความเชื่อ ประเพณี (customary folklore) (Dorson,
1972, pp. 1-2 ; ศิริพร ณ ถลาง, 2548, หน้า 2-12)

3. พิพิธภัณฑ์จำสืบ หมายถึง พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านจำสืบเอก ดร.ทวี บุรณเขตต์ สถานที่
ที่ตั้ง เลขที่ 26/43 ถนนวิสุทธิกษัตริย์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก

4. ภัณฑ (Artifacts) หมายถึง เครื่องมือเครื่องใช้พื้นบ้าน มีลักษณะเป็นงานสร้างสรรค์
ของชาวบ้านโดยใช้วัสดุพื้นบ้าน เพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน และมีการถ่ายทอดความรู้
ทักษะการผลิตเครื่องมือเครื่องใช้จากรุ่นสู่รุ่น(Robert, 1972, pp. 233-235)